

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiriye dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

NEOLİBERAL KALKINMA İDEOLOJİSİ VE EKOLOJİ-POLİTİK ELEŞTİRİNİN İMKÂNI

Polat S. ALPMAN

I.

Ekolojik sorunlar herkesi eşit ölçüde etkilemez, ancak herkes etkilenir. Yirmi birinci yüzyılda çevre politikalarında gözlemlenen “duyarlılık” uluslararası işbölümünün ürettiği çelişkilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Her geçen gün kendini daha fazla hissettiren ekolojik sorunları, sadece küresel ısınma ya da hayvan ve bitki türlerinin yok olması şeklinde değerlendiren ve bunlara yönelik iyileştirmelerle sorunun ortadan kalkacağını vehmeden ekolojik çözümler, ekolojik krizin neden olduğu nüfus sorunları, göç, ekonomik ve toplumsal krizi görünmez kılmaktadır. Böylelikle doğa, doğal çevre, doğal kaynaklar ve kültürel, toplumsal ve ekonomik alan arasında bir ayırım olduğunu kabul ettirmeye çalışır. Bir başka ifadeyle ekolojik sorunların arkasından dolanan neoliberal kalkınmacılığın ideolojik şiddeti, ekonomi, siyaset ve toplum arasında görünmez bir ayırım olduğu düşüncesinin güçlenmesine neden olur.

Çevre sorunu birbiriyle ilişkili birçok konunun kesişmesiyle oluşur. Çevre sorununa kaynaklık eden unsurların hemen her biri kendi başlarına birer sorun oluşturdukları için bu unsurların çevre sorunuyla eklemlenmesi konunun önemini arttırmaktadır. Günümüzde küreselleşme, teknoloji, enerji, su, hava, toprak, doğal kaynaklar, gıda ve birçok konu çevre sorununun bir parçası haline gelmiştir. Bu sorunları bir bütün olarak değerlendirip soyutladığımızda karşımıza çıkan şey kalkınma ideolojisidir.

Kalkınma ideolojisi birbirinden farklı birçok yüzü olan, verili konjonktüre göre pozisyon kazanan, sürekli farklı söylemlerle kendini inşa eden politik, ekonomik, toplumsal gelişme hedefine ulaşmak için üretilmiş bir zihinsel hegemonya olarak tanımlanabilir. Kalkınma ideolojisinin bizim için önemi Cumhuriyet sonrası dönemde Türkiye'nin kalkınma stratejisi az gelişmiş ülke kapitalizminin refleksleriyle şekillenmesiyle ilgilidir. Bu yaklaşıma göre kalkınmanın ana taşıyıcısı sanayileşme olacaktır. Bu sanayileşme çabası dönemin teknolojilerinin kullanılmasıyla gerçekleştirilecek ve gerekirse kalkınma uğruna tüm toplumsal doku, yaşam stili değiştirilecek, ortadan kaldırılacaktır.

Kalkınma ideolojisinin temel bileşenleri uluslararası işbölümü çerçevesinde değerlendirilebileceği gibi ülkelerin gelişme düzeylerinin farklılığıyla da ilgilidir. Bu konuyla

ilgili olarak yapılacak ilk yorum gelişmiş ülkelerin gelişme dinamiklerinin gelişmemiş ya da azgelişmiş ülkeler tarafından takip edilmesidir. Bu takip mesafesinin boyutu ne olursa olsun, çevre açısından sonuçları değişmemekte, tahribatın büyüklüğü gelişmeyle doğru orantılı bir biçimde artmaktadır.

Gelişmiş ülkeler modern dönemdeki çevre sorunlarının faili olarak değerlendirilmektedir. Bunun nedeni gelişmiş ülkelerin doğayı sermayenin kaynağı olarak değerlendirip onu ele geçirmesi ve tüketmesidir. Gelişme ideolojisinin genel çerçevesi, egemen üretim mantığından ve bu mantığın dolayimsal sonucu olarak ortaya çıkan üretim biçimiyle oluşur. Bu etkileşim, gezegendeki diğer ülkeler tarafından paylaşılan bir üretim gerçekliğine dönüştüğü için gelişmiş ülkelerin üretim pratikleri temel alınarak gerçekleştiren kalkınma hamlelerinin çevresel sorunlara karşı duyarlı olmaları beklenemez. Burada beklentiler ağırlıklı olarak uluslararası güç dengeleri, aktüel politika, toplam yatırım hacmi, potansiyel kaynak oranı gibi farklı değişkenlerin bileşkesine göre değerlendirilir.

Kalkınma ideolojisinin Türkiye'deki seyrinin dünyanın geri kalan kesiminden pek farklı olduğunu söylemek mümkün değildir. Türkiye'nin kalkınma stratejisinin Cumhuriyet sonrası dönemi azgelişmiş ülke kapitalizminin refleksleriyle geliştiği için çevre konusu ciddiye alınmamış ve çevreye ilişkin krizler sürekli ertelenmiştir. Bilindiği üzere azgelişmiş ülkelerin kalkınma programlarının merkezinde, gelişmiş ülkelerin kalkınma pratiklerinin izleri bulunur. Bu izler çoğu zaman bir iz olmaktan daha ileri giderek verili ve mutlak kalkınma siyaseti haline gelirler. Türkiye'nin kendi somut koşulları içerisinde anlaşılabilir olan bu durum, kalkınmanın sadece ekonomik kategori olarak inşa edilmesinin nedenlerini de açıklamaktadır.

II.

Gelişmiş ülkelerin kalkınma pratiklerinin ideolojik bileşenlerinin çevreye karşı duyarsızlaşmasının nedenlerinden en önemlisi toplumsal kalkınmanın ekonomik kalkınma olarak değerlendirilmesidir. Ekonomik kalkınma ise endüstrilizasyon ile eşitlenmiş ve böylelikle endüstriyel üretim gelişmişliğin kriteri haline gelmiştir. Konu endüstriyel gelişmenin delişmen iştahı olduğu için çevre sorunlarını bir boyutuyla anlamaya çalışmak, konuyu bir gelişme polemiki haline getirecektir. Oysa endüstrilizasyon bağlamından çevre sorunları aynı zamanda insanların gündelik hayatını doğrudan ilgilendiren bir başka boyutu içerir.

Yukarıda çevre sorununun birbirinden bağımsız gibi görünen konularla ilişkili olduğundan söz edilmişti. Çevre konusu bir problematik olarak değerlendirildiğinde konunun

sosyal boyutu ortaya çıkar. Ancak kalkınma ideolojisi ekonomik paradigmayı da toplumsallığın yerine ikame ettiği için hem çevre hem de toplum basit birer girdi-çıkıtı ilişkisinin bileşenlerine dönüşürler. Bu nedenle çevreyle ilgili değerlendirmeler, planlamalar, projelendirmeler yapılırken göz önüne alınan faydalılık, verimlilik gibi kalkınma ideolojisinin periferisinde şekillenen beklentiler, söz konusu çevrenin doğrudan muhatabı olan “sakinler” için işletilmez. Sakinler yerlerinden edilebilir, göçe zorlanabilir, malları müsadere edilebilir, yer değiştirmeye tabi tutulabilir, yoksullaştırılabilir...

Dolayısıyla kalkınma sorununu çevrenin doğal sakinlerinden, yani çevreden etkilenen tüm canlı organizmalardan ve insan habitusundan, bağımsız bir olgu olarak değerlendirmek doğanın sömürülmesi anlamına gelmektedir. Her sömürü ilişkisinde olduğu gibi bu durumda da kaynaklardan eşitsiz biçimde istifade eden dikotomik bir yapı oluşur. Dolayısıyla sermayenin çevreye doğrudan ya da dolaylı müdahalesi, söz konusu çevrenin sakinlerini devre dışı bırakan bir mekanizmayı işletmektedir. Diğer taraftan yerelin ekolojik bilgisine teknik düzeyde hakim ancak sosyo-kültürel anlamda ve yerel ekonomi açısından uzak olan sermayenin çevreye ve ekolojiye dönük ilgi ve kaygısı toplam kar oranı ile ters orantılı olarak işlemektedir. Bu durum çevre konusundaki yaklaşımları yeni bir kavram etrafında tartışmayı gerekli kılar: *ekoloji politik*.

Ekoloji-politik (political ecology) kavramı ekonomi-politik kavramından ilhamla türetilmiş ve ekolojik sorunları değerlendirmek için kendi problematik alanını, eleştiri kriterlerini somut olandan hareketle üretmeyi amaçlamış metodolojik bir yaklaşımdır. Canlıların yaşadıkları çevreleriyle ilişkilerini inceleyen bir disiplin olarak ekoloji, ekonomi-politik ile doğrudan ilişkilidir. Bunun nedeni çevresel faktörlerin insan eylemini belirlemedeki rolüdür. Aynı şekilde insan eyleminin çevreyi doğrudan etkilediği gözlemlenen bir olgudur. Bu karşılıklı etkileşimin piyasa koşulları bağlamında şekillenen karakteri ve motivasyonu ekolojinin, daha doğrusu ekolojinin problematik olarak değerlendirdiği meselelerin, ekonomi-politik bir gözle değerlendirilmesini beraberinde getirir. Ekoloji-politik bu ilişkinin ekoloji tarafından geliştirilmiş metodolojisini ifade eder.

Ekoloji-politik yaklaşım, ekolojik sorunların neden olduğu eşitsizlikleri toplumsal eşitsizlik başlığı altında değerlendirir. Doğaya yabancılaşmanın ileri bir aşaması olarak, alternatif doğa yaratmak ya da ekolojik gelişmelere duyarsızlaştıran ideolojik faktörlerin tümü insan eyleminin çevreyle olan ilişkisini gizleme eğilimindedir. Böylelikle çevresel etmenlerin insan eylemini, insan eyleminin çevresel etmenleri belirlemedeki rolü gizlenmeye çalışılır. Bu karşılıklı hareket ve onun piyasa koşulları bağlamında şekillenen karakteri ve motivasyonu ekolojinin, daha doğrusu ekolojinin problematik olarak değerlendirdiği meselelerin, ekonomi-

politik bir gözle değerlendirilmesini zorunlu kılar. Çünkü ancak ekonomi-politik bir eleştiri “piyasa – çevre”, “toplum – çevre”, “doğa – çevre” arasındaki ilişkilerin birbiriyle olan bağıntı “ilişkisel” üzerinden açıklayabilir.

Keil (vd. 2005: 1) ekoloji-politik yaklaşımı, toplum ve doğa arasındaki ilişkileri anlamak için ekonomi politik ve kültürel çalışmaları içeren bir perspektif olarak değerlendirir. Onlara göre cevaplardan çok sorulara odaklanan ve eleştirel bir açıklamaya dayanan bir yaklaşımdır. Bu yönüyle çevre sorunlarını, doğrudan çevrenin kendisini merkeze alan ve araştırma paradigmasını, teorik çerçevesinin sınırlılıklarını çevreden hareketle aşmaya çalışan bir yaklaşım olarak ekoloji-politik günümüzün çevre sorunlarının açıklanmasında birincil derecede önemli bir yaklaşım olarak kabul edilebilir.

Ekoloji-politik açıdan çevrenin sömürülmesine bakıldığında uluslararası sermayenin ya da doğrudan hükümetlerin çevre politikalarını ağırlıklı olarak çevrenin kendi gerçekliğinden bağımsız bir biçimde ürettiği ve gerçekleştirdiği gözlemlenmektedir. Bunun nedeninin kalkınma ideoloji olduğundan yukarıda söz edilmişti. Bu kalkınma ideoloji sermayenin doğrudan ya da dolaylı bir biçimde çevreyi sömürmesinin olanaklarını ve meşruiyetini oluşturmaktadır. Bir anlamda doğal çevre, sermayenin kendine kaynak aktarımı olarak kullandığı bir periferi haline gelmektedir. Çevrenin sermayenin sınırlarını belirleyen bir konum kazanmasının bedelleri ise sermayenin değil özelde tüm toplumun genelde ise insanlığın ortak sorunu haline gelmektedir.

1980lerden sonra çevresel felaketleri önlemeye dönük gelişmiş ülke refleksinin ardından ortaya çıkan ekolojik mücadeleler ve direnişler ekolojik yıkımın önüne geçecek olanakları tartışmayı amaçlamaktaydı. Her ne kadar ‘ekolojik modernleşme’ bir olanak olarak sunulsa da söz konusu kavram içerdiği potansiyeli dışarı çıkaramadı.

Ekolojik modernleşmenin ve gelişmeyle ekolojiyi barıştırmaya, uzlaştırmaya dönük eğilimlerin hemen hepsi kapitalist üretim mantığının gölgesi altında hareket etmek zorunda olan çetrefil yapılardır. Ekolojik modernleşme belki de bu çetrefilliği toplumsal yapının kendi karmaşıklığında göstermek istediği bir toplumsal model olarak çevreyi inşa etme çabasıydı (Hajer; 1996: 248). Böylelikle gelişme sorununu çevre sorununun bir parçası olarak kurmanın olanaklarını oluşturmuş olabilirdi. Ekonomik olarak büyüyen ve ekolojik olarak dengeye yerleşen bir toplum hayalinin gerçekleşmesinin önündeki engelleri kaldırmak ekolojik modernizasyon ihtiyacını gündeme getirmekteydi.

Son dönemde çevre politikalarında gerçekleşen gelişmeleri, uluslararası bir eğilim olarak görmekten ziyade, politikaların gerçekleştiği toplumların kendilerine özgü toplumsal yapılarıyla açıklamayı tercih eden Hajer (1995: 2) bir başka açıdan bakıldığında, çevre

sorunlarının arkasından dolanarak hareket eden neo-liberal kalkınma ideolojisinin beklentilerine uygun bir düşünce geliştirmektedir. Burada asıl mesele çevre sorunlarının – henüz bundan etkilenmediğini düşünen birileri varsa bile- hemen herkesi etkilediği ve çevre politikalarındaki iyileşmelerin, ülkelerin toplumsal yapılarına bağlı formasyon farklılıklarından ziyade, doğrudan ekolojik yapıyla kurdukları ilişkiden kaynaklandığının görülmesidir. Bu nedenle çevre sorunu sadece belirli türdeki hayvanların ya da bitkilerin korunması gibi naif bir amacı değil nüfus ve göç gibi gündelik yaşamı çok kısa zamanda etkileyen değişimlerin de kaynağı haline gelmiştir.

III.

Günümüzde nüfusu iki milyara yaklaşan Çin'in doğal kaynaklara olan ihtiyacı ile herhangi bir Avrupa ya da Afrika ülkesinin ihtiyacı karşılaştırılamayacak kadar farklıdır. Bu nedenle çevre politikalarındaki iyileşmeleri gelişme olarak görmek yanıltıcı olacaktır. Ekoloji-politik açıdan buradaki temel ayrımlardan biri doğal kaynakları elde etmek amacıyla çevreyi sömürmeye çalışan ülkelerle onların gelişmesinin önünde durmak isteyen güçlerin, ülkelerin karşılaşma alanı olarak çevrenin yeniden gündeme gelmesidir. Böylelikle çevre konusunda ülkelerin gelişmişlik düzeylerindeki farklılıklar her birinin konumunu farklılaştırmaktadır. Gelişmiş ülkeler çevre sorunlara karşı daha duyarlı hale gelmişlerdir, çünkü imalat sektörünü gelişmemiş ya da azgelişmiş ülkelere kaydırmıştır. Hizmet sektörü başta olmak üzere enformasyon teknolojilerinin yazılım planında üretimini sürdürmektedir. Baran'ın (1974) analizi üzerinden söyleyecek olursak, azgelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerle yarışabilmek için onların merkez ülke konumunu kabul ederek kendilerini çevreleştirirler, ya da başka bir biçimde ifade etmek gerekirse, gelişmiş ülkeler azgelişmişlik üzerinden kendilerini merkez olarak inşa ederler. Böylelikle azgelişmişlik olgusunun kendisi fasit bir döngüye girer ve asla kırılmaz.

Bu yaklaşım, ekoloji-politik bir perspektifle, çevre sorunlarına uyarlandığında benzer yorumlara neden olmaktadır. Herhangi bir gelişmiş ülke, doğal kaynaklarını tüketebileceği bir ülkeyi, kendisinin çevresi haline getirir. Çevreleşmiş ülke kendisini çevreleştiren hegemoniye öykünerek kendini ve erişebildiği bir başka doğal kaynağı çevreleştirme eğilimi taşır. Bunu başarabildiği ölçüde gelişme şansı olduğunu varsayar. Ancak aslında hiçbir zaman kıramayacağı bir kısır döngünün içerisine girmiş olur. Yine Baran'dan (1974: 84) hareketle bu durumun azgelişmişliğin ekonomi-politik karakterinden kaynaklandığını, bu nedenle gelişmiş ülkelerin kalkınma ideolojisinin devamı olarak azgelişmişliği sürdürdüğünü ifade edebiliriz:

“...azgelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınması, gelişmiş kapitalist ülkelerin egemen çıkarlarına kesinlikle ve temelinden ters düşmektedir. Sanayileşmiş ülkelere birçok önemli ham maddeyi gönderen, bu ülkelerin şirketlerine büyük kârlar ve yatırım alanları sağlayan geri-kalmış dünya, çokgelişmiş kapitalist batı için her zaman vazgeçilmez bir dayanak, bir **hinterland** olmuştur. Bu nedenle birleşik devletlerin (ve diğer emperyalist ülkelerin) egemen sınıflar, “kaynak ülkeleri” denilen bu bölgelerin, sanayileşmelerine kesinkes karşı çıkmakta, sömürge ve yan-sömürge bölgelerde bütünleşmiş sanayi süreçleri ekonomilerinin ortaya çıkmasını engellemek için elinden geleni yapmaktadır”

Gelişmiş ülkelerin kalkınma ideolojisinin azgelişmiş ülkeler tarafından model olarak benimsenmesinin bir neticesi olarak söz konusu ülkeler doğal kaynakları ve çevreyi ekonomik gelişme uğruna gözden çıkarılabilecek emtialar olarak değerlendirmektedir. Bu anlamda Hümanist Gelecek Bilimciler Grubu (*The Group for Humanist Futurology*) tarafından insan topluluklarının toplumsal dengeleri ve ekolojik gelişmelerinin mevcut durumu ve gelecekteki durumunu somut bir biçimde değerlendirebilmek için oluşturulan sosyo-ekolojik yaklaşım ekolojik yaşam alanlarına dikkatleri çekmeye çalışmaktadır (Råberg, 2005: 13-28). *Sosyo-ekolojik* yaklaşım gelişme, kalkınma, planlama gibi jeopolitik zorunluluklar söylemine alternatif bir model önermektedir.

Toplumsal eşitsizliğe ve dolayısıyla ekolojik sorunlara maruz kalan “sakinler” ya da üretim biçiminin değişiminden doğrudan etkilenen “yerliler” sosyo-ekolojik bir paradigma ve onun kavram setleriyle anlaşılmaya, açıklanmaya çalışılır. Sosyo-ekolojik yaklaşım, gelişme, kalkınma, planlama gibi “jeopolitik zorunluluklar” söylemine alternatif bir model önermektedir. Böylelikle kalkınma ideolojisinin oluşturduğu ikna-rıza setlerini değiştirip “sözde akılcılığın akılcı bir eleştirisini” yapan teorik bir platform kurmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, her ne kadar bölgelerin bağımsız birimler olarak inşa edilmesini öneren ve onların güçlendirilmiş gelişmenin sosyal yapıları olarak kurma eğilimdeyse de modelin öncelikli amacı yaşam kalitesini ve insani ihtiyaçlarını bütünlüklü olarak değerlendirilmesini sağlamaktır. Bu yönüyle sosyo-ekolojik yaklaşım ekoloji-politikle bağdaştırılabilir.

Sosyo-ekolojik yaklaşımın azgelişmişliğin kendi doğal bölgesine/alanına dönük saldırısını engelleme çalışarak alternatif bir gelişmeyi değerlendirmeyi teklif etmesi göz ardı edilecek türden bir çaba değildir. Ancak bu çabanın bir sonuç üretebilme imkanı, potansiyeli nedir, diye düşündüğümüzde gerektiğinden fazla iyimser olunması için bir neden

bulunmamaktadır. Küreselleşme, sadece gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki mal ve hizmet akışını tanımlamak için kullanılan bir kavram değildir. Günümüzde küreselleşmenin etkinliği tüm küre üzerinde cereyan etmektedir. Bu nedenle kalkınma ideolojine dönük herhangi bir müdahalenin sonuçları ya da bu müdahaleye dönük dirençler küresel etkilere sahiptir. Bir diğer konu küresel çevresel riskler ve sorunlarla mücadele etmek için çevre yönetiminin küresel bir boyutunun olması gerektiği gerçeğidir.

Gupta (1998: 73-85) ozon tabakasından iklim değişikliklerine kadar uzanan bir dizi örnekle çevre sorunlarının küresel sorunlarına ve sonuçlarına dikkat çekerek küresel işbirliğinin sağlanması gerektiğini vurgular. Bunun için gerektiğinde mali ortaklıklar gerçekleştirilmeli, gerektiğinde çevresel sorunlardan doğrudan etkilenen üçüncü dünya ülkelerine maddi yardımlar yapılmalıdır. Böylelikle finans kaynakları yaratmak için bilim ve teknoloji kullanılacak ve endüstriyel üretimin azaltılacak ve nihayet çevre sorunları azalacaktır.

Aslında sosyo-ekolojik yaklaşımın ve Gupta'nın göz ardı ettiği mesele kalkınma ideolojisinin mevcut üretim ilişkileri içerisindeki etkin konumudur. Ekoloji-politik bir perspektifle değerlendirildiğinde kalkınma ideolojisi, ulus-devlet modeli içerisinde ortaya çıkan sermaye merkezli kapitalist üretimin rasyonel temellerini oluşturmayı amaçlar. Kapitalizmin anlık ve dönemsel kazançları geniş bir spektruma izin verecek bir çerçeve sunmaz. Bu nedenle kalkınma ideolojisinin içerisinden bakan herhangi bir erk, yatırımı çevrenin özgül koşullarından hareketle değil mevcut koşulların gerektirdiği kalkınma stratejisi bağlamında değerlendirir. Gerek küresel gerek yerel çevre yönetiminin geçersizleşmesinin ve çevre hareketinin marjinalleşmesinin altında gelişmiş ülkelerin gelişme stratejileri bulunduğu için onları takip eden azgelişmiş ülkeler doğayı sömürmeyi ve buradan hareketle yeni girdi elde etmeyi amaçlamaktadır. Sosyo-ekolojik yaklaşımın epistemolojiyi değiştirmeye dönük teklifi bu nedenle ayrıca önemlidir. Ancak bu epistemolojinin değişmesi için somut koşulların değişmesi gerektiğini öne süren ekoloji-politik yaklaşımın eleştirisi göz ardı edilemez.

IV.

Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası konjonktürden bağımsız bir milli ekonomisi olduğu iddia edilen dönemden günümüze değin kalkınma söz konusu olduğun hiç kimsenin gündeme almadığı değerlerden biri çevredir. Çevreyle ilgili bu duyarsızlığın bir politika olarak uygulanmasında neredeyse tüm hükümetler açısından ittifak vardır. Bu durum sadece enerji üretimi ile ilgili durumlarla sınırlı değil, üretimin her alanından tüketimin her alanına her alanında geçerlidir.

İmar ya da tarım gibi konuların ekolojiyle ilişkilendirilmeden düşünülmesi ve sadece bir enerji sorunu olarak kamuoyunun gündemine getirilmesi bu sorunun algılanmasını güçlendirmektedir. Mesela Gölcük Depremi (17 Ağustos 1999) çevresel etkenlerin göz önüne alınmadan yapılaşmanın ne tür felaketler getirebileceğine dair ibret verici bir örnektir fakat daha çok kaçak yapılaşmayla ilişkilendirilmiştir. Depremle ilgili Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesinin raporlarına göre 17.480 ölüm, 23.781 yaralının oluştuğu depremde 505 kişi sakat kaldı. Ayrıca 285.211 konut, 42.902 işyeri hasar gördü. Yaklaşık 600 bin insanın evsiz kaldığı depremden 16 milyon insanın etkilendiği düşünülmektedir (www.deprem.gov.tr). Bir doğal hareket olan depremin bu kadar trajik sonuçlarının ortaya çıkması imar gibi bir konuda bile çevresel faktörlerin dikkate alınmadığını göstermektedir.

Benzer bir örnek olarak GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) Türkiye'nin kalkınma uğruna çevresel faktörleri göz ardı etmesinin en çarpıcı örneklerinden biridir. GAP Master Planına yakından bakıldığında bu durum daha net bir biçimde anlaşılmaktadır:

* Su ve arazi kaynaklarını gerek sulama, gerekse kentsel ve endüstriyel kullanım amaçları için geliştirmek ve yönetmek,

* Daha iyi tarımsal işletme yönetimi, tarımsal pratikler ve bitki desenleri uygulayarak arazi kullanımını geliştirmek,

* Tarımla ilişkili ve yerel kaynaklara dayalı üretime özel ağırlık vererek imalat sanayilerini teşvik etmek,

* Yöre halkının ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak, nitelikli personeli Bölge'ye cezbetmek ve bölgede kalmasını temin etmek için sosyal hizmetleri ve kentsel altyapıyı iyileştirmek (<http://www.gap.gov.tr/gap/gap-master-planı>).

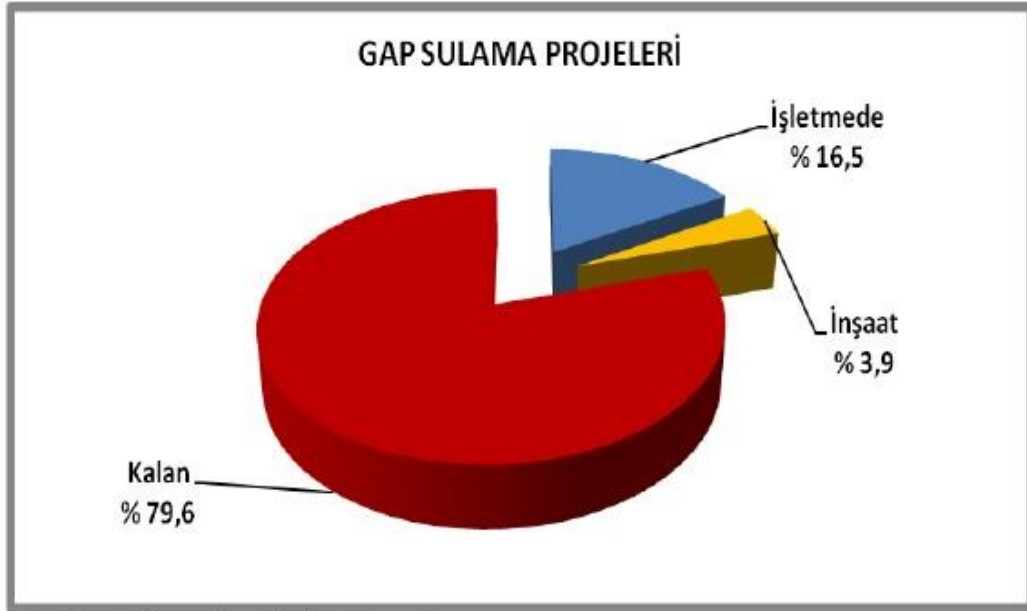
Master Planını ekoloji-politik perspektifle çözümlenmeden önce GAP'ın ortaya çıkış nedenlerini belirtmemiz gerek. Bilindiği üzere 1970'lerde Türkiye nüfusunun %67'si kırsalda yaşamaktaydı. Buna bağlı olarak kalkınma stratejisini kır-kent ilişkilerini göz önüne alarak gerçekleştirmek gerekliydi. Kalkınma ideolojisinin toplumsal hayata yerleşmesi ve bireyi eksene alan, liberal siyasete angaje olan bir kalkınma ideolojisini gündelik hayata egemen kılınması için toplumsal kalkınma uluslararası bir konu olarak değerlendirilmiştir (Türkdoğan, 1977: 303-304). Bu nedenle gelişmiş ülkelere tarafından az gelişmiş ülkelerin hemen hepsine hibe, fon ya da yatırım olarak yapılan yardımların hedefi söz konusu ülkeyi kalkındırmak olarak değerlendirilmiştir.

Toplumsal kalkınmanın iki boyutu önemlidir. Bunlardan ilki yerel ve ulusal dinamikleri etkin hale getirmek diğeri ise bu dinamiklerden elde edilen ürünleri uluslararası ticaret içerisine yerleştirmek. Burada kalkınma kavramının altındaki ekonomik kalkınma vurgusu uluslararası sermayenin az gelişmiş ülkelere yardım etmek için istekli olmalarının da nedenini göstermektedir. Ancak diğeri taraftan, ulusal kalkınmanın bir parçası olarak toplumdaki atıl faktörlerin değerlendirilmesi ve ekonomik değer yaratımına katkıda bulunması gerekmektedir. Türkiye özelinde GAP, özellikle bu yönüyle, ulusal kalkınma stratejisinin önemli bir bölümü olarak değerlendirilmekteydi.

1936'da Elektrik İşleri Etüd İdaresi adı altında kurulan birimle Keban Boğazı'nda bir baraj ve hidroelektrik santrali kurmak için çalışmalara başlanmasına rağmen inşaat çalışmaları 1966 yılında başladı. Böylelikle Türkiye'nin kalkınma stratejisinin uluslararası konjonktürle doğrudan ilişkili olduğu ve çevre konusundaki duyarlılığının sınırlarının ekoloji ile ilgili egemen paradigmayla şekillendiğini öne sürebiliriz. 1977 yılında Güneydoğu Anadolu Bölgesini kalkındırmak, çevre ülkelerle ve pazarlarla entegre etmek için GAP adı altında bir proje yürürlüğe girdi. Master Planı 1989 yılında tamamlanan GAP, Güneydoğu Bölgesini tarımsal ve endüstriyel kalkınma merkezi olarak tasarlanmaktaydı. Böylelikle bölgenin ekonomik merkezi haline gelecekti. Bunun doğal bir sonucu olarak ulaşım, sağlık, eğitim alanlarındaki toplumsal eşitsizlikler giderilmiş olacaktı. 2005 yılında tamamlanması planlanan GAP 1.7 milyon hektar sulama yapacak ve 27 milyar kilowatt/saat enerji üretecekti.

1970'li yılların ikinci yarısında sulama ve enerji üretme sorununa Fırat ve Dicle nehirlerini kullanarak çözüm getiren kalkınmacı yaklaşım 1980'lere gelindiğinde kalkınmanın yönünü bir seferberlik ruhuyla bitirmiş ve GAP sulama ve enerji elde etme hedefini aşarak bölgesel kalkınmanın sosyo-ekonomik gövdesi haline getirilmiştir. Ancak Türkiye'deki kırsal kalkınma hareketinin çevresel ve toplumsal gerçeklikten kopuk biçimde gerçekleştirilmeye çalışılmasının sonucu olarak GAP kapsamındaki topraklarda ve oradaki sosyal dokuda sıkıntılar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Özellikle sulama konusundaki yanlış politikalar toprak dokusunu bozmakla kalmamış aynı zamanda bölgedeki tarımsal çeşitliliği de sorgulanır hale getirmiştir. Projenin en önemli nedenlerinden biri olarak gösterilen ve "kuraklıkla mücadele" gibi parıltılı bir dille kamuoyuna sunula proje sulama konusunda beklentilerin çok altında kalmıştır. GAP 2010 Son Durum Raporuna (2010: 9) göre şu ana kadar gerçekleşen sulama miktarı:

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü 2010

Aynı rapora göre yıllara dağılmış sulama miktarı ise aşağıda gösterilmektedir:

Yıllar	Sulama Alanı (ha)	Yıl İçinde İşletmeye Açılan Net Sulama Alanı (ha)
2002	198.854	4.758
2003	206.954	8.100
2004	224.604	17.650
2005	245.613	21.009
2006	262.335	16.722
2007	272.972	10.637
2008	287.295	14.323
2009	300.397	13.102

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü 2010

Bir diğer sorun ise yerel dinamikleri ve yerelin ekolojik bilgisini ve davranışını atlayarak uygulanan sulama politikalarıyla toprak dokusunun bozulmasıdır. Yenmez (2005) GAP özelinde Harran Ovasındaki tuzlanmayla ilgili makalesinde hatalı sulama nedeniyle GAP alanlarındaki toprakların üretim dışı kalmalarından söz eder. Ona göre (2005: 203) sulamalı tarım bölge insanının, yani bölge sakinlerinin vakıf olmadıkları bir tarım tarzıdır. “Sulamalı tarım deneyimi az veya hiç olmayan çiftçilerin yaptığı aşırı-bilinçsiz sulamalar, topografya, toprak özellikleri, iklim koşulları ve yetersiz drenaj sorunları nedeniyle” topraktaki tuzluluk oranı önemli ölçüde artmış ve bir kısmı çoraklaşmış, bir kısmı da çoraklaşma aşamasındadır. Topraktaki verimsizliğin neden olduğu birçok sosyal sorun vardır.

Göç ve ekonomik durgunluk bunlardan sadece belirgin olanlarıdır. Diğer yandan hayvancılık ve sanayi gibi tarım dışı alanları da etkilemektedir.

Ancak asıl sorun GAP'ın başarısızlığa uğraması ve bunun nedenleri değildir. Buradaki asıl sorun GAP gibi bir girişimi ortaya çıkartacak ekonomik ve politik perspektifin ideolojik temelleriyle ilgilidir. Ekoloji-politik bir perspektiften bakıldığında Master Planı bunu göstermektedir. Dikkat edildiğinde görülecektir ki Master Plan sermayenin ve kalkınma ideolojisinin dili ile konuşmaktadır. Postel'in (1999) çarpıcı bir biçimde gösterdiği üzere su kaynaklarının eşitsiz dağılımı kaynak transferleri ile çözümlenemeyecek kadar karmaşıktır. Oysa GAP Master Planı su kaynaklarını yöneterek, yani bir noktadan bir başka noktaya transfer ederek, sulamalı tarım aracılığıyla verim elde etmeyi amaçlamaktadır. Oysa Harran Ovası binlerce yıldır kendi üretimini karşılayacak tarımsal pratiklere sahipti. Sulamalı tarımla elde edilecek zenginliğin bölgeye getireceği refahın su transferinin sürekliliğiyle mümkün olduğunu düşünecek olursak bu gelmesi beklenen refahın istikrarsız olacağını öngörebiliriz. Diğer yandan arazi konusunda da benzer bir sorun bulunmaktadır. GAP arazilerin işletileceği ve tarımsal ürünlerin yönetileceği merkezi bir aklın ürünü olarak tasarlanmaktaydı. Oysa serbest piyasa koşullarında ve özel mülkiyet rejimi altında üreticinin yüksek kar beklentisiyle hareket etmesinden daha beklendik bir davranış olamaz. Tarıma bu kadar ağırlık verilen ve tüm mevcut kaynakları tarıma göre düzenleyen bir kalkınma profilinin imalat sanayine yönelik iyimser cümleler kurmasının somut karşılıkları bulunmamaktadır. Bunun nedeni toprak ve ekoloji konusunda yürütülen projenin yüksek verimlilik elde etmek adına bölge sakinlerinin söz konusu bölgenin kendisine yönelik gündelik ve pratik bilgisinden bağımsız bir planlamacılıkla hareket edilmiş olmasıdır.

Sonuç olarak kalkınma ideolojisinin ulusal ve uluslararası, gelişmiş ve azgelişmiş yaygınlığı ve uygulanması çevre sorunlarının başlıca kaynağıdır. Birbirlerini çözümsüzlüğe mahkum eden gelişme/büyüme/kalkınma pratiklerinin bedelini özellikle azgelişmiş ülkeler ödemektedir. Ancak bu durum siyasal sınırlarla belirlenebilecek bir konu olmadığı için tüm insanlığı ilgilendirmektedir. Liberal çevreci hareketlerden marjinal çevre aktivistlerine kadar hemen her çevre hareketinin öncelikli mücadelesi kalkınmacılık ideolojinin kendisini yaratan çarpık epistemoloji olmak zorundadır. Bu epistemolojik düzeyde gerçekleşecek mücadele, doğanın yerel bilgisine bizi geri çağırarak kalmaz. Aynı zamanda yeni bir doğa tasarımı ve buna bağlı olarak yeni bir gelişme (kalkınma değil) tasarımı ve bunları da aşacak bir insan tasarımı yeni ve zorunlu bir gerçeklik olarak sunar.

Kaynakça

Baran, Paul A. (1974) Büyümenin Ekonomi Politikği, İstanbul: May Yayınları.

GAP Bölge Kalkınma Dairesi Başkanlığı (2010) Güneydoğu Anadolu Projesinde (GAP) Son Durum, Şanlıurfa. Online Erişim: <http://includes.gap.gov.tr/files/ek-dosyalar/gap/gap-son-durum/Son%20Durum-2010.pdf> [13.01.2011, 21.55]

Gupta, Avijit (1998) Ecology and Development in the Third World, London: Routledge.

Hajer, Maarten A. (1995) The Politics of Environmental Discourse: Ecological Modernization and the Policy Process, Oxford: Clarendon Press.

Hajer, Maarten A. (1996) ‘*Ecological Modernisation as Cultural Politics*’, in S.Lash, B.Szerszyski and B.Wynne (eds) Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology, London: Sage.

Keil, R.; Bell, D.V.J.; Penz, P.; Fawcett, L. (2005) Political Ecology: Global and Local, Routledge: London.

Postel, Sandra (1999) Son Vaha, Su Sıkıntısıyla Karşı Karşıya, TÜBİTAK Yayınları / Tema Yayınları: Ankara.

Råberg, Per (2005) The Life Region: The Social and Cultural Ecology of Sustainable Development, London: Routledge.

Türkdoğan, Orhan (1977) “Kırsal Alanlarda Kalkınma ve Kooperatifçilik İdeolojisi”, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, Erzurum. Online Erişim: <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/view/2906> [10.01.2011; 22.54]

Yenmez, Necati (2005) Ova Topraklarının Tuzlanmasına Yeni Bir Örnek: Harran Ovası, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 14, s.199-235.